

саме ця обставина актуалізує для нас проблему протидії політичному тероризму в нашій країні.

В цій ситуації на нашу думку необхідно задіяти всі можливі важелі для ліквідації соціально-економічних, політичних, ідеологічних детермінант цього небезпечного явища.

Література:

1. Грачев А.С. Политический экстремизм. - М., 1986. - С. 146
2. Лафонтен О. Общество будущего. Политика реформ в изменившемся мире. - М., 1990. - С. 152
3. Сборник переводов № 3/29-185. - М.: ВНИИ МВД СССР, 1978. - С. 28

Торяник Володимир Миколайович

кандидат політичних наук,
доцент кафедри загально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

УДК 323.234+323.25+323.262

ПОЛІТИЧНИЙ КОНСУМЕРИЗМ ЯК СПОСІБ ДЕЛЕГІТИМАЦІЇ ВЛАДИ

У статті розглядається тенденція щодо поширення конsumerистських технологій під час проведення кампаній з делегитимації влади, визначаються причини нелегитимності традиційних інститутів влади й ефекти здійснення делегитимаційних заходів.

Ключові слова: політичний конsumerизм, делегитимація політичної влади, традиційні (конвенціональні) форми політичної активності, чинники делегитимації інститутів політичної влади, технології делегитимації влади.

В статье рассматривается тенденция, касающаяся распространения конsumerских технологий во время проведения кампаний по делегитимации власти, определяются причины нелегитимности традиционных институтов власти и эффекты осуществления делегитимационных мероприятий.

Ключевые слова: политический конsumerизм, делегитимация политической власти, традиционные (конвенциональные) формы политической активности, факторы делегитимации институтов политической власти, технологии делегитимации власти.

In article the tendency of distributions technologies of consumer is considered during carrying out of campaigns of delegitimation of power, the reasons of non-legitimation of traditional institutes of the power and effects of realisation of delegitimation activity are defined.

Keywords: political consumerism, delegitimation of the political power, traditional (conventional) forms of political activity, factors of delegitimation of institutes of the political power, technology of delegitimation of power.

Низький рівень легітимності, що у сприйнятті громадян означає значну міру незадоволеності владою, викликає протестні настрої та поведінку, конфронтаційні настанови та участь щодо діючої влади, її інституцій та рішень, дестабілізують політичну обстановку, провокують опозиційні політичні сили та еліти до повалення чинної влади. Причини нелегитимності влади можуть бути різними – від незадоволення соціально-економічним становищем, рівністю, справедливістю у суспільстві до негативного сприйняття зусиль чинної влади щодо вирішення суспільних проблем та дотримання демократичних принципів.

Традиційні (конвенціональні) форми політичної участі, що передбачають членство в соціально-політичних організаціях, останніми роками почали поступатися неформальним

практикам відрізняє відсутність стабільної організації, індивідуальний характер дій і сітьові способи мобілізації. Такі форми політичної участі прийнято називати політичним консумеризмом (від англ. *consumer* – споживач), оскільки вони відтворюють логіку споживання. До конкретних форм політичного консумеризму можна віднести: існування локальних груп, в т.ч. в Інтернеті (соціальні мережі), рух антиглобалістів, організація петиційних кампаній через електронні поштові сервери, інші спонтанні акції, що не передбачають членства в якихось організаціях.

Проблема делегітимації політичної влади у вітчизняному політологічному дискурсі ще недостатньо вивчена. Серед авторів, що досліджують ці питання, можна назвати О.Ю. Висоцького [1], Г.Г. Почепцов [2], С.Н. Пшизову [3], А.В. Скіперських [5], Є.Г. Цокур [7] та ін. Розгляд процесів делегітимації крізь призму неформальних практик політичного консумеризму є одним з перспективних напрямів дослідження нетрадиційних форм політичної участі.

Метою даної статті є визначення делегітимаційної сутності неформальних практик політичного консумеризму.

Делегітимаційні форми політичної участі значною мірою пов'язані з поняттям «стійкість політичної влади». Як справедливо зазначає відомий американський політолог С. Хантінгтон, стійкість політичної влади залежить багато в чому від того, як її представники, політичні лідери, які займають державні пости, реагують на ерозію легітимності [6, с. 67].

З метою зміцнення легітимності влади називають такі технологічні інструменти підтримки легітимності влади, як: 1) відмова від публічного визнання слабкості суспільної підтримки влади; 2) перестановки у політичному керівництві країни; 3) провокація зовнішнього конфлікту та гра на національних почуттях; 4) відновлення демократичної легітимності через перемогу на виборах; 5) демократизація режиму чи зміна політичного керівництва країни шляхом висування та підтримки наступника [6, с. 67-70]; 6) використання економічної функціональності для підтримки легітимності [6, с. 63]; 7) створення механізмів оновлення режиму (наприклад, часове обмеження правління лідера країни) [6, с. 60]; 8) виправдання політичного режиму за допомогою демократичної риторики [6, с. 59]; 9) кооптація опозиції та укладення угод та пактів з її поміркованими угрупованнями [6, с. 152-153]. Все це може стати серйозною перешкодою для досягнення успіху кампаній з делегітимації та зміни режиму, що ініціюються опозиційними політичними силами.

Кампанії з делегітимації влади останнім часом здійснюються за допомогою консумеристських технологій. Прихильність політичному консумеризму корелює із скептичним ставленням до конвенціональних форм політичної активності, невір'я в ефективність традиційних політичних інститутів. У той же час, як засвідчує російська дослідниця С.Н. Пшизова, консумеристи частіше за інших категорій громадян позитивно відносяться до таких дій, як вуличні демонстрації, електронні звернення або дотирування коштів. Дослідниця підкреслює, що консумеристи «вірять в потенційні можливості суспільного впливу на прийняття рішень, проте вірять у здатність традиційних політичних інститутів і організацій виконувати цю функцію» [3, с. 107]. Взагалі, за спостереженням західних учених, для консумеристів притаманні «антиінституційні настрої», при цьому критиці піддаються всі види інституціоналізованої влади і політичного впливу, незалежно від їх рівня та статусу [9; 16].

За допомогою консумеристських форм активності нове покоління критично налаштованих громадян частіше виражають своє ставлення не до політиці національних урядів, а до суб'єктів, що діють на споживчому ринку та у сфері виробництва, і критикує практики, що мають глобальне поширення і вплив перш за все в сфері праці та виробничих відносин. У зв'язку з цим Д. Стоулл, М. Хогі та М. Мічелетті відмічають: «Ці акти політичної участі спрямовані не на чинні політичні інститути і системи, а на різних учасників ринку. Така нова локалізація політичних дій ставить під сумнів наші уявлення про політичну участь» [15, р. 264].

Проте і традиційні форми політичної активності набувають нової якості, оскільки до них привноситься новий зміст. Ставлення до традиційних контрагентів політичної взаємодії, зовнішньо зберігаючись незмінним, по суті принципово змінюється. Громадянська участь все більше асоціюється з прагматичним обміном, перетворюючи, таким чином, громадянське суспільство в співтовариство споживачів [3, с. 108].

Для досягнення результативності кампаній з делегітимації влади мають бути нейтралізовані можливі позитивні ефекти кампаній із легітимації чинної політичної влади. Як зазначає Г.Г. Почепцов, «можна говорити про певну «арифметику революції», що пов'язана з взаємозалежністю влади та опозиції; будь-який крок вперед можливий лише при нейтралізації протилежної сторони... Для цієї нейтралізації є внутрішні та зовнішні ресурси. Зовнішній ресурс являє собою опору на зовнішні сили як у цілях легітимації своїх дій, так і у цілях ресурсної підтримки... Якщо зовнішній ресурс іноді виступає в ролі причини дій зі зміни режиму, то внутрішній ресурс також може виступати у цій же ролі, оскільки він включає як саме населення, так і різного роду внутрішніх союзників» [2, с. 22-24].

Нейтралізація позитивних ефектів кампаній з делегітимації влади є однією з головних умов дієвості технологій делегітимації влади. В.Ю. Висоцький, аналізуючи технології делегітимації чинної політичної влади, підкреслює, що подібні технології «набувають особливої ефективності при низькій функціональності діючої політичної влади, особливо в економічному та комунікативному аспектах» [1, с. 71]. Так, ілюструє свою думку український політолог, економічна дисфункціональність неминуче послаблює легітимність діючої політичної влади, яка вимушена своєчасно компенсувати таке послаблення, використовуючи ідеологічні та комунікативні ресурси підтримки легітимності. Одним із важливих завдань, які мають виконати комунікативні технології легітимації, є забезпечення впевненості більшості суспільства у принциповій безальтернативності здійснюваного політичного курсу. Це, у свою чергу, передбачає налагодження та підтримку зворотного зв'язку діючої влади з суспільством, головним критерієм ефективності якого виступає своєчасне та гнучке реагування влади на причини та прояви суспільного невдоволення.

Одним з головних моментів ефективності кампаній з делегітимації влади, на що справедливо звертає увагу Г.Г. Почепцов, є досягнення нестабільності [2, с. 27], тобто послаблення владного контролю над подіями та ситуаціями, що відбуваються у суспільстві, з боку владних сил. Нестабільність, що означає нездатність діючої влади контролювати розвиток подій та неготовність відповідати за їх наслідки у майбутньому, породжує невпевненість суспільства та недовіру до представників офіційної влади. Це, у свою чергу, дає можливість опозиції перехопити ініціативу у офіційних владних кіл та нав'язати свій сценарій досягнення бажаного майбутнього, свою інтерпретацію причин та можливих варіантів розвитку наявної конфліктної ситуації, свою модель контролю розвитку подальших подій.

Відповідно, у контексті бажаного майбутнього, рушійними силами якого виступають опозиційні групи, представники, органи, ідеї та рішення офіційної влади втрачають легітимність, а діячі опозиції та ініційовані ними протестні заходи знаходять розуміння у суспільства та сприймаються як легітимні на фоні будь-яких контрзаходів нелегітимних владних структур. Тут можна вести мову про застосування принципу «легітимності майбутнього», про застосування якого при зміні режимів згадує С. Хантінгтон [6, с. 161]. Данину поваги до принципу «легітимності майбутнього» віддає також відомий французький політтехнолог Ж. Сегела, коли зазначає, що «голосують за майбутнє, а не за минуле», оскільки «у народів немає ні пам'яті, ні вдячності» [4, с. 194].

Досягнення нестабільності, послаблення владного контролю, що може призвести до зміни політичного режиму у результаті ефективних кампаній з делегітимації влади з боку опозиції, на думку Г.Г. Почепцова, відбувається у трьох просторах – інформаційному, когнітивному та фізичному [2, с. 24]. На інформаційному просторі однією з головних технологій делегітимації влади виступає агітація, яка виконує функцію активізації масової свідомості та підключення широких мас до суспільно-політичної діяльності. На

когнітивному просторі технології делегітимації реалізують функцію впровадження моделей суспільно-політичної реальності, які посилюють легітимність опозиційних сил та делегітують структури та представників офіційної влади, тим самим роблячи на фізичному просторі будь-які дії опозиції легітимними, а дії структур офіційної влади нелегітимними, оскільки вони входять у протиріччя з інтерналізованим на рівні індивідуальної свідомості сценарієм досягнення бажаного майбутнього. У здійсненні технологій делегітимації влади на когнітивному просторі одна із головних ролей належить політичним лідерам, які для впливу на суспільне сприйняття наявної ситуації та очікуваного майбутнього застосовують технології вербалізації, метафоризації, міфологізації, маніпуляції, нейролінгвістичного програмування.

На думку О.Ю. Висоцького, основою делегітимації політичної влади є відсутність контролю правлячих суб'єктів за тими сферами, процесами та ситуаціями в суспільстві та за його межами (наприклад, конфлікти з іншими країнами), що масова свідомість схильна відносити до відповідальності правлячих сил. Тут може бути декілька стратегічних напрямів розгортання технологій легітимації, покликаних подолати делегітимаційні тенденції. Одним з таких напрямів може бути реальне чи формальне розширення участі громадян у прийнятті політичних рішень, результатом чого стає символічне розділення відповідальності за наслідки рішень між владою та громадянським суспільством. Іншим напрямком легітимаційно-технологічного впливу у ситуації наростання делегітимаційних тенденцій є перекладання відповідальності на окремі органи влади чи посадових осіб, внаслідок розпуску, зміни функцій чи відставки яких мінімізуються делегітимаційні ризики політичного режиму у цілому [1, с. 81-82].

Серед чинників та причин делегітимації часто виокремлюють такі: інституціоналізована корупція в державному управлінні та в судових органах [10, р. 120; 14, р. 411; 8, р. 288], домінування медіаполітики та політика скандалів в управлінні суспільними відносинами. У зв'язку з цим М. Кастельєс зазначає, що скандали делегітують тих політиків, яких вони стосуються, і, навпаки, роблять більш легітимними тих, яких не зачіпають, на контрасті з втягнутими у скандал. Цей ефект політики скандалів багато в чому залежить від рівня знань про політичну сферу, оскільки громадяни з низьким рівнем знань під впливом скандалів схильні відмовляти у легітимності усім політикам та політичному режиму в цілому [8, р. 289].

М. Кастельєс також відзначає неоднозначну роль мас-медіа в процесі делегітимації політичної влади. З одного боку, внаслідок специфічної уваги медіа до негативних явищ виникає «недуг медіа» серед громадян, коли посилюються почуття неефективності, цинізму, ізоляваності, недовіри до політичних інституцій, що є наслідком негромадянської політичної поведінки, якій піддаються громадяни завдяки ЗМІ, зокрема, телебаченню. З іншого боку, мас-медіа створюють міцний зв'язок між владою та підвладними, приводячи до «кола добродієвності» посилення громадянських зобов'язань [8, р. 289-290]. Проте, як вважає М. Кастельєс, політика скандалів більш безпосередньо пов'язана з кризою легітимності політичної влади, ніж медіаполітика сама по собі [8, р. 290].

Вказуючи на те, що медіаполітика та політика скандалів мають вплив на делегітимацію влади політичних інститутів, М. Кастельєс [8, р. 254, 293] аналізує можливі стратегічні альтернативи політичної поведінки громадян в умовах делегітимації чинної влади. По-перше, вони можуть мобілізуватись проти існуючого політичного вибору, негативно поставившись до усіх політичних сил, по-друге, вони можуть мобілізуватись на ідеологічній основі, змусивши одну з основних партій політичної системи враховувати їх організаційний потенціал, по-третє, вони можуть на знак протесту підтримати кандидатів не провідних партій, як, наприклад, Роса Перо на президентських виборах 1992 р. у США, соціал-демократів чи ліберальних демократів у Великобританії, по-четверте, вони можуть консолідуватись навколо бунтівливого кандидата, який кидає виклик політичному істеблішменту або в межах системи як Л.І. Лула да Сілва в Бразилії у 2003 р. чи Б. Обама в США в ході президентської кампанії 2008 р., або за рамками системи як початково робили У.

Чавес у Венесуелі, Е. Моралес у Болівії чи Р. Корреа в Еквадорі, по-п'яте, вони можуть «голосувати ногами» (звичайно, крім таких країн як Італія та Чилі, де голосування є обов'язковим), хоча це й останній та некрайній вихід для людей, у яких є невеличка надія змінити політику відповідно до власних інтересів, по-шосте, посилення соціальної мобілізації поза рамками політичної системи, тобто покладаючись виключно на себе у реалізації власних насущних інтересів та не сподіваючись на позитивні для себе зрушення з боку політичних структур, іноді емігруючи з країни у пошуках кращих умов для влаштування життя [8, р. 293-294].

Стійка тенденція делегітимації влади може загрожувати не лише правлячій політичній силі позбавленням владного становища, але й звуженням можливостей політичних інститутів, зокрема партій, мобілізувати та спрямовувати політичну активність суспільства. Одночасно делегітимаційна ситуація як наслідок прогресуючих делегітимаційних процесів є сприятливою умовою для здійснення технології легітимації, побудованої на консолідації протестних настроїв суспільства та їх персоналізації у бунтівливому кандидаті. В основі цієї технології знаходиться радикальне протистояння бунтівливого кандидата (та, можливо, його політичної сили) проблемам суспільно-політичного розвитку як природного наслідку байдужості, нездатності та зловживань представників мейнстрімних політичних сил. Так, у результаті ефективного здійснення цієї технології політичний режим може зазнати істотних змін, як це відбулось, зокрема, після приходу до влади в 1999 р. у Венесуелі У. Чавеса [11, р. 3; 12, р. 81-88; 13, р. 4].

Таким чином, кампанії з делегітимації влади все частіше звертаються до конsumerистських технологій, що підвищує їх ефективність і залучає до політичного процесу велику кількість критично налаштованих до влади громадян, які не вірять у дієвість традиційних (конвенціональних) форм участі.

Література:

1. Висоцький, О.Ю. Технології легітимації політичної влади: теорія та практика [текст] / О.Ю. Висоцький. – Д.: Пороги, 2010. – 318 с.
2. Почепцов, Г.Г. Революция.com. Основы протестной инженерии [текст] / Г.Г.Почепцов. – М.: Европа, 2005. – 532 с.
3. Пшизова, С.Н. От «гражданского общества» к «сообществу потребителей»: политический консьюмеризм в сравнительной перспективе (I) [текст] / С.Н. Пшизова // Полис. – 2009. – № 1. – С. 100-117.
4. Сегела, Ж. Национальные особенности охоты за голосами. Так делают президентов [текст] / Ж. Сегела; пер. с франц. – М.: Вагриус, 1999. – 264 с.
5. Скиперских, А.В. Легитимация и делегитимация постсоветских политических режимов [текст] : монография / А.В. Скиперских. – Елец: ЕГУ им. И.А. Бунина, 2006. – 142 с.
6. Хантингтон, С. Третья волна. Демократизация в конце XX века [текст] / С. Хантингтон; пер. с англ. – М.: РОССПЭН, 2003. – 368 с.
7. Цокур, Є.Г. Криза легітимності та особливості делегітимаційних процесів [текст] / Є.Г. Цокур // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К.: ВІР УАН, 2009. – Вип.29. – С. 394-400.
8. Castells, M. Communication power [text] / M. Castells. – Oxford; N.Y.: Oxford University Press, 2009. – 571 p.
9. Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance [text] / P. Norris (ed.). – Oxford: Oxford University Press, 1999. – 256 p.
10. Dogan M. Conceptions of Legitimacy [text] / M. Dogan // Encyclopedia of government and politics / M. Hawkesworth, M. Kogan (eds.). – N.Y.: Routledge, 1992. – P. 116-128.
11. Kozloff N. Revolution!: South America and the rise of the new left [text] / N. Kozloff. – N.Y.: Palgrave Macmillan, 2008. – 249 p.
12. Levin J. Hugo Chavez [text] / J. Levin. – N.Y.: Chelsea House, 2007. – 127 p.

13. Nelson B.A. The silence and the scorpion: the coup against Chávez and the making of modern Venezuela [text] / B.A. Nelson. – N.Y.: Nation Books, 2009. – 355 p.
14. Seligson M.A. The Impact of Corruption on Regime Legitimacy: A Comparative Study of Four Latin American Countries [text] / M.A. Seligson // The Journal of Politics. – 2002. – Vol. 64, № 2. – P. 408-433.
15. Stolle D. Politics in the Supermarket: Political Consumerism as a Form of Political Participation [text] / D. Stolle, M. Hooghe, M. Micheletti // International Political Science Review. – 2005. – Vol. 35, № 1. – P. 245-269.
16. Zijderveld A.C. The Institutional Imperative [text] / A.C. Zijderveld. – Amsterdam: Amsterdam University Press, 2000. – 261 p.

Панченко Тетяна Василівна,
кандидат політичних наук,
докторант кафедри політичних наук
НПУ імені М.П. Драгоманова

УДК 321.014: 351.752:342.55

ПРИНЦИП СУБСИДІАРНОСТІ У ВЗАЄМОВІДНОСИНАХ «ВЛАДА – ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО – МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ»

Досліджуються взаємовідносини влади, громадянського суспільства та місцевого самоврядування в контексті доктрини субсидіарності. Вивчаються можливості застосування субсидіарності на трьох стадіях розвитку громадянського суспільства Дж. Александера, які виявляються цілком придатними для періодизації розвитку місцевого самоврядування..

Ключові слова: субсидіарність, громадянське суспільство, місцеве самоврядування.

Исследуются взаимоотношения власти, гражданского общества и местного самоуправления в контексте доктрины субсидиарности. Изучаются возможности применения субсидиарности на трех стадиях развития гражданского общества Дж. Александера, которые оказываются подходящими для периодизации развития местного самоуправления.

Ключевые слова: субсидиарность, гражданское общество, местное самоуправление.

This article researches the relationship power – civic society – local self-government in the context of subsidiarity doctrine. It investigates possibilities of using subsidiarity on the three stages of Jeffery C. Alexander's civic society development, which are considered suitable for periodization of local self-government development.

Key words : subsidiarity, civic society, local self-government.

Інтерес до принципу субсидіарності, особливостей його інтерпретації та реалізації викликаний його закріпленням в установчих документах Європейського Союзу та Європейській Хартії місцевого самоврядування. При цьому делегування повноважень та розподіл відповідальності між органами влади різних рівнів зазвичай трактується як безпосередня сфера його застосування. В меншій мірі акцентується увага на тому, що субсидіарність також передбачає тісну взаємодію між громадянським суспільством та демократичними перетвореннями. При значній увазі наукової спільноти до проблематики взаємовідносин держави, місцевого самоврядування та громадськості, лише окремі дослідники звертаються до принципу субсидіарності в контексті регулювання на демократичних засадах цих взаємовідносин, вважаючи, що він виступив для багатьох європейських країн основою побудови суспільства, де на низові системи залучалися громадяни, які брали участь у прийнятті політичних рішень [1, 2, 3]. На тлі усвідомлення необхідності